

Morfologia-kurssin luentomateriaaleja

Juho Härme

1. marraskuuta 2016

Sisältö

1	Luento 16: Aspekti kieliopillisena kategoriana	2
1.1	Perusmerkitykset	2
1.2	Joitakin erityismerkityksiä	3
1.2.1	Toistoon liittyvät erityismerkitykset	3
1.2.2	Perfektiivisen aspektin muita erityismerkityksiä	4
1.2.3	Imperfektiivisen aspektin erityismerkityksiä	5

1 Luento 16: Aspekti kieliopillisena kategoriana 2

- [Takaisin sivun ylälaitaan](#)
- [Lataa PDF](#)
- [Tutki luentokalvoja](#)
- [Tutki tuntitehtäviä](#)

Edellisen luennon lopussa esiteltiin ajatus aspektuaalisten merkitysten jakamisesta perus- ja erityismerkityksiin (общие и частные видовые значения). Perusmerkityksillä tarkoitetaan sellaista imperfektiivisen tai perfektiivisen aspektin käyttöä, jossa kummallekin aspektille tyypilliset ominaisuudet tulevat kaikkein selvimmin esiin (Nikunlassi 2002: 178). Toisin sanoen perusmerkityksissä aspekti käyttäytyy odotetulla, ikään kuin säännönmukaisimmalla mahdollisella tavalla.

1.1 Perusmerkitykset

Imperfektiivisen aspektin perusmerkityksenä pidetään niin kutsuttua *konkreettis-prosessuaalista* merkitystä (конкретно-процессное значение). Konkreettis-prosessuaalinen merkitys (jatkossa lyhyemmin KPM) viittaa nimensä mukaisesti tapauksiin, jossa imperfektiivistä aspektia käytetään viittaamaan yhteen konkreettiseen tapahtumaan, jota kuitenkin kuvataan ei sisäisesti rajattuna vaan avoimena, prosessuaalisena. Pohdi esimerkin 1 jälkimmäistä lausetta:

- (1) Когда мама пришла домой, я играл на фортепиано
- (2) Сажу дома на кухне и занимаюсь китайским.
- (3) Он думал, думал, думал, и чувствовал, что голова у него раздувается точно воздушный шар.

Esimerkin 1 jälkimmäisessä lauseessa on selvästi nähtävissä, että

1. Kyseessä on yksittäinen tapahtuma
2. Tapahtumalle ei ole asetettu rajoja, vaan se on avoin (ajattele edellä esitettyä vertausta uvasta)
3. Tapahtumaa voitaisiin siis kuvata prosessiksi, joskaan ei tässä tapauksessa prosessiksi siinä mielessä, että kyseessä olisi "toiminto, jota ei ole saatu valmiiksi". Oleellisempi ajatus on *prosessuaalinen* vastakohtana *rajatulle*.

Vastaavasti myös esimerkeissä 2 ja 3 kuvataan *yksittäisiä* ja *konkreettisia* tapahtumia, mutta esitetään ne ilman sisäistä rajaa tai ajatusta toiminnan totaalisuudesta.

Jos KPM-merkityksen toimintoja esittää samassa lauseessa useita, on tuloksena useita *samanaikaisia* prosesseja:

- (4) Молодая женщина *сидела* у окна вагона и *читала*
- (5) Она *сидела* и *думала* и в голову ей приходила ... только пустота
- (6) Я плакала и обнимала дочку.

Perfektiiivisellä aspektilla perusmerkitykseksi kutsutaan *konkreettis-faktista* merkitystä (конкретно-фактическое значение). Samoin kuin imperfektiiivisellä aspektilla, tässäkin on siis kyse yhdestä konkreettisesta toiminnasta. Siinä missä imperfektiiivinen aspekti esittää toiminnan rajaamattomana, esiintyy se perfektiiivisellä aspektilla kuitenkin *rajattuna*, kokonaisena faktana, jonka tapahtumisesta (alkuineen ja loppuineen) kerrotaan. Tarkastellaan esimerkkejä:

(7) Он повторил мне свой вопрос.

Esimerkistä 7 voidaan todeta, että lause on hyvin selkeä ja helposti tulkittavissa. Konkreettis-faktiselle merkitykselle (jatkossa lyhyemmin KFM) onkin tyypillistä, ettei sen ilmenemiseen tarvita sen laajempaa kontekstia, vaan se on yleensä melko yksitulkintainen. Esimerkissä 7 käy hyvin selväksi, että kyseessä on yksi konkreettinen, rajattu tapahtuma jonka keskelle ei hypätä, vaan jonka tapahtuminen esitetään kokonaisena faktana.

(8) Бухгалтер сделал в учете запись.

(9) *Переишло* ссылку на эту статью знакомым учителям.

(10) Я *заполз* под диван, *лег* ничком, *вынул* нож из кармана и *прорезал* в ситце дырку, чтоб удобно было подсматривать.

Erityisen havainnollinen on esimerkki 10, joka on peräisin Charles Dickensin salapolii-sitarinasta (Три рассказа о сыщиках). Verbeillä *заползти* ('ryömiä'), *лечь* (ничком) – 'mennä maaten (mahalleen)' – , *вынуть* (ottaa esille) ja *прорезать* ('leikata') kuvataan kaikilla selkeästi kokonaisia, rajattuja, yksittäisiä toimintoja – tapahtuneita faktoja. Huomaa, että kun KFM-merkityksen toimintoja on lauseessa monta, ne eivät tapahdu samanaikaisesti (vrt. esim. 4) vaan *peräkkäisesti*.

1.2 Joitakin erityismerkityksiä

Perusmerkitysten lisäksi voidaan erotella tutkijasta riippuen enemmän tai vähemmän suuri joukko imperfektiiivisen ja perfektiiivisen aspektin erityismerkityksiä. Siinä missä perusmerkitykset ilmenevät ilman erityistä kontekstia ja ovat suoraviivaisia tulkittavia, tarkoitetaan erityismerkityksillä melko spesifejä tilanteita, tiettyjä ympäristöjä, joissa imperfektiiivinen tai perfektiiivinen aspekti tuo esiin tietyn puolen toiminnasta. Erityismerkitysten voi ajatella olevan johdettuja perusmerkityksestä: perfektiiiviseen aspektiin liittyy edelleen toiminnan rajattuus ja kokonaisuus. Näissä tilanteissa kuitenkin käyttö voi etenkin kielenoppijan kannalta olla jossain määrin ennalta arvaamattomampaa. Erityismerkityksistä kannattaa muistaa, että ne ovat usein jollain tavalla värittyneitä lauseita, ja saman asian pystyisi sanomaan neutraalimmin perusmerkityksiä käyttämällä.

1.2.1 Toistoon liittyvät erityismerkitykset

Aloitetaan erityismerkitysten tarkastelu joukosta merkityksiä, jotka kaikki kuvaavat jollain tavalla toistoa. Ehkä hieman yllättäen näitä merkityksiä on sekä imperfektiiivisellä että perfektiiivisellä aspektilla.

Imperfektiivisellä aspektilla voidaan erottaa kaksi toistoon liittyvää erityismerkitystä: rajoittamattoman ja rajoitetun toiston merkitykset (неограниченно-кратное / ограниченно-кратное значение). Tutkitaan kumpaakin esimerkkien kautta.

Rajoittamaton toisto on hyvin tavallinen merkitys. Siinä tapahtumaa ei sijoiteta mihinkään konkreettiseen aikaan vaan kuvataan se toistuvana, eikä ilmaista tarkkaan, kuinka paljon toistoja on:

- (11) Я часто покупаю на рынке овощи.
- (12) В Финляндии всегда играют в хоккей.
- (13) Сайт постоянно пополняется новыми материалами

Kuten nimestä voi päätellä, rajoitetun toiston merkityksessä nimenomaan kerrotaan, kuinka monta kertaa jokin toistuva tai toistunut toiminto tapahtuu tai on tapahtunut. Tämä merkitys on edellistä huomattavasti harvinaisempi ja tulee kysymykseen vain melko rajatuissa konteksteissa. Oleellista on, että toistokertojen välinen aika jää hämärän peittoon ja voi olla pitkäkin, kuten erityisesti esimerkissä 14:

- (14) Я три раза поступал в университет
- (15) Мне это надоело. Три раза подогрела тебе суп.

Etenkin esimerkki 15 on kuitenkin hyvin lähellä sitä toistoon liittyvää erityismerkitystä, joka kuuluu perfektiiviselle aspektille. Tätä merkitystä kutsutaan *summatiiviseksi* (суммарное значение) ja aivan kuten rajoitetun toiston merkitys, se kuvaa tapahtumia, jotka ovat toistuneet tarkkaan määritellyn määrän kertoja. Oleellinen ero kuitenkin on siinä, että perfektiivinen aspekti – joka, kuten muistat, on aspekteista se *kantaaottavampi osapuoli* – ei jätä samanlaista tulkinnanvaraa sille, voisiko tapahtumien välinen aika olla jollain tapaa epämääräinen tai mahdollisesti pitkäkin. Pohdi seuraavia esimerkkejä:

- (16) Он несколько раз перечитал записку
- (17) Вчера я пять раз прочитал материал для экзамена.
- (18) Он несколько раз переспросил : «Точно?» — но уже не на ухо, слышали и другие.
- (19) Мимо меня 15 раз прошел замечательный Вася Герелло, и в пятнадцатый раз сказал: “Все, не могу больше, ухожу домой.”

Joskus summatiivisen ja rajoitetun toiston merkityseroja on vaikea erottaa tai niitä ei käytännössä ole, mutta vertaa esimerkkiä 16 seuraavaan imperfektiivisen aspektin esimerkkiin, ja pohdi, missä eron voisi havaita:

- (20) Я перечитывал этот роман несколько раз

1.2.2 Perfektiivisen aspektin muita erityismerkityksiä

Tutustutaan vielä kahteen perfektiivisen aspektin erityismerkitykseen: perfektin merkitykseen (значение перфекта) ja potentiaaliseen merkitykseen (.

Perfektin erityismerkitys liittyy perinteiseen ajatukseen “tuloksen voimassaolosta” ja siitä, että juuri tätä perfekttiivinen aspekti painottaa. Jos nimittäin on tilanne, jossa puhuja kertoo jostakin sellaisesta toiminnasta, jonka tulos on puhetilanteessa jotenkin näkyvä tai läsnä, perfekttiivinen aspekti on usein looginen valinta. Nikunlassi (2002: 179) esittää tähän liittyen seuraavan esimerkin:

(21) Он похудел и постарел

Esimerkissä 21 puheen kohteena olevasta henkilöstä on nähtävissä muutos, joka on puhehetkellä voimassa. Suomessakin tällainen voimassaolo tulisi ilmaista perfektin aikamuodolla: Hän on laihtunut ja vanhentunut. Vertaa lausetta vastaavaan imperfektiiviseen lausueeseen (он худел и старел), jolloin kyseessä olisi konkreettis-prosessuaalinen merkitys: katsottaisiin menneisyyteen kohti itse laihtumistapahtumaan sen sijaan, että ihmeteltäisiin tapahtuman tulosta nykyhetkessä. Olga Rassudova (1984) antaa lisäksi seuraavan esimerkin:

(22) Вы можете взять анкету. Я ее уже заполнил.

Esimerkissä 22 puhuja on juuri täyttänyt lomakkeen (perfektiivinen заполнил). Perfektiivinen aspekti ilmaisee tuloksen olevan puhehetkellä läsnä ja relevantti.

Siirrytään nyt miettimään *potentiaalista* merkitystä. Ajattele seuraavia esimerkkilauseita:

(23) Саше можно доверять. Он всегда *поможет* другу.

(24) По лицу не *поймешь*, сколько ей лет

(25) Купил новый замок, теперь никто не *пролезет* в квартиру.

(26) Только *скажешь* ему – он немедленно приедет.

Potentiaalisessa merkityksessä voidaan ajatella, että puhuja antaa siinä arvionsa

1. Tekijän kyvystä *tai kyvyttömyydestä* suorittaa jokin tehtävä
2. Tekijän taipumuksesta toimia tietyllä tavalla

Esimerkissä 23 puhuja katsoo lauseen tekijällä (Саша) olevan tietty taipumus toimia: hän on aina valmis auttamaan. Voisi ajatella, että valitsipa minkä tahansa kerran kaikista mahdollisista kerroista, joina ikinä pyydät Sašalta apua, niin aina voit olla varma, että hän auttaa. Vastaavasti esimerkissä (???) voidaan kuvitella mikä tahansa “sanomiskerta”: joka kerta pyynnön kohde varmuudella tulee. Esimerkeissä 24 ja 25 puolestaan annetaan arvio tekijän kyvystä päätellä henkilön ikä tai murtautua asuntoon.

1.2.3 Imperfektiivisen aspektin erityismerkityksiä

Imperfektiivisen aspektin osalta keskitytään tarkastelemaan *yleisesti toteavaa merkitystä* (обобщенно-фактическое значение) sekä pysyvää ominaisuutta tai tilaa korostavaa erityismerkitystä (значение).

Perinteinen esimerkki yleisesti toteavasta erityismerkityksestä on seuraava:

(27) Ты читал “Преступление и наказание”?

Yleisesti toteava merkitys tuo esiin imperfektiivisen aspektin neutraaliuden tai kantaaottamattomuuden. Sitä käytetään, kun halutaan selvittää tai ilmaista, onko jokin toiminta ylipäättään tapahtunut. Toisin kuin usein imperfektiivisen aspektin osalla, huomio viedään siis pois toiminnasta sinäänsä ja kiinnostus kohdistuu vain siihen, oliko toimintaa vai ei. Siinä missä perfektiivinen aspekti olisi värikkäämpi ja esimerkiksi edellä esitetyissä Dickensin salapoliisitarinoissa tyypillinen kerronnallinen verbimuoto, on yleisesti toteava merkitys päinvastoin nimensä mukaisesti vain kuivan toteava. Näin ollen esimerkissä 27 puhujaa kiinnostaa, ilman mitään ennako-odotuksia, onko kuulija koskaan lukenut Rikosta ja rangaistusta. Vertaa tätä esimerkkiin 28:

(28) Ты прочитал “Преступление и наказание”?

Lause 28 ottaa edellistä enemmän kantaa toimintaan. On mahdollista, että keskustelun osapuolet A ja B ovat aiemmin sopineet, että B:n pitää lukea Rikos ja rangaistus. Nyt koittaa totuuden hetki ja A kysyy: Oletko lukenut, niin kuin sovittiin? Tai toisaalta voi olla, että B kertoi edellisenä iltana lukevansa juuri Rikosta ja Rangaistusta ja nyt A:ta kiinnostaa, tuliko kirja luettua loppuun. Yhtä kaikki, se, onko lukemista koskaan tapahtunut, ei ole epäilyksen alla: oletetaan, että lukemista joko on tapahtunut tai olisi pitänyt tapahtua. Esimerkissä 27 puolestaan tähän ei oteta kantaa. Ajattele vastaavasti esimerkkiä 29:

(29) Я знаю, что Ханна поступала в магистерскую программу по переводоведению в Тамперском университете

Esimerkissä 29 ollaan, samalla tavalla kuin esimerkissä 27, neutraaleja suhteessa suoritettuun toimintaan. Esimerkissä 29 puhuja ei tiedä, pääsikö Hanna sisään tai onko hän kenties yrittänyt pääsyä useampaan kertaan vai ainoastaan kerran. Perfektiivisen aspektin verbi olisi aivan eri tason kannanotto kaikkiin näihin kysymyksiin.

Yleisesti toteava merkitys voidaan jakaa moniin alamerkityksiin. Erityisen huomionarvoinen alamerkitys on ajatus *toiminnan mitätöitymisestä* (аннулированность действия). Näissä tapauksissa yleisesti toteava merkitys ja edellä käsitelty perfektin merkitys muodostavat ikään kuin parin, jossa perfektiivinen aspekti merkitsee jonkin tuloksen voimassaoloa, imperfektiivinen mitätöitymistä. Tähän liittyvät seuraavat esimerkit:

(30) – Почему в аудитории так холодно? Вы не открывали окно?

(31) – Папа вчера приезжал.

Esimerkissä 30 kysyjä epäilee, että *vaikka ikkuna on puhehetkellä kiinni*, se on ehkä avattu hänen poissa ollessaan ja sitten taas suljettu (avaaminen on mitätöity). Vastavasti isä on esimerkissä 31 tullut ja edelleen lähtenyt (tuleminen mitätöity). Perfektiivisen aspektin tapauksessa korostuisi toiminnan tuloksen voimassaolo: ikkuna olisi auki (открыли) ja isä vielä talossa (приехал).

Yleisesti toteavan merkityksen lisäksi tarkastellaan vielä laajempaa rypästä eri merkityksiä, jotka liittyvät imperfektiiviseen aspektiin. Nikunlassi (2002: 182) käyttää tässä yhteydessä nimitystä *tilan, ominaisuuden tai suhteen merkitys* (значение состояния, свойства, или отношения). Ajatus on, että jos kuvataan jonkin asian, esineen tai ihmisen pysyvää ominaisuudetta tai tämänhetkistä tilaa, käytetään tavallisesti imperfektiivistä aspektia. Ajattele esimerkkiä 32:

(32) Река течет через город.

Virtaaminen on joen pysyvä ominaisuus – kyse ei ole toistosta tai yksittäisestä konkreettista tapauksesta, vaan jatkuvasta tilasta. A.V. Bondarko käyttää vastaavista tapauksista nimitystä potentiaalis-laadullinen merkitys (потенциально-качественное значение). Kyse voi kuitenkin olla myös pienemmän mittakaavan ominaisuuksista tai tiloista kuten seuraavissa:

(33) Ты играешь на гитаре?

(34) Миша болеет гриппом.

(35) Она на самом деле считает, что солнце - это очень старая звезда

Tilasta, ominaisuudesta ja suhteesta on siis kyse myös, kun kerrotaan jonkun olevan sairaana tai tiettyä mieltä jostakin asiasta (mielipide nähdään ominaisuutena).

Nikunlassi, Ahti. 2002. *Johdatus Venäjän Kieleen Ja Sen Tutkimukseen*. Helsinki: Finn Lectura.

Rassudova, O.P. 1984. *Aspectual Usage in Modern Russian*. Moskova: Russky Yazyk.